

บทที่ 2

แนวคิดและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษานี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

2.1.1 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาระแสทางเลือก

2.1.2 แนวคิดพุทธเกษตรกรรม

2.1.3 แนวคิดการพึ่งตนเอง

2.1.4 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.5 แนวคิดการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้

2.2 งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

2.3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาระแสทางเลือก

จิตจำนงค์ กิติกิริติ และ ชัยวัฒน์ สิทธิภราดร (2532:41-42) ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนามีเป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก มุ่งเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหรือสถานะทางกายภาพ ซึ่งสมาชิกในชุมชนนั้นอาศัยอยู่ ประการที่ 2 มุ่งเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน จากสภาวะหรือสถานการณ์อันเก่าแก่ด้าสมัย ให้มาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อที่จะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์ มีความคิดก้าวหน้า และมีความสำนึกในการที่ตนเป็นสมาชิกของชุมชน เพื่อความเจริญของตนเองและชุมชน มีความรับผิดชอบในกิจกรรม การดำเนินงานรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อชุมชน และต่อประเทศชาติในที่สุด และทำให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง มีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาชุมชน มีความคิดริเริ่มและปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยรัฐบาลจะเข้าช่วยเหลือเมื่อเกินขีดความสามารถของประชาชน และร่วมมือกันทำเองได้ โดยการพัฒนาชุมชนมีแนวคิดมูลฐาน 3 ประการคือ

1. การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยตนเองได้

2. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ หมายถึงการแก้ไขปัญหาต้องเป็นการประสานปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นการประสานงานของวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน

3. การพัฒนาชุมชน เป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายพัฒนาประเทศ

ชัชวรินทร์ เจริญสินโอฬาร(2545:17-19,275-279)ได้กล่าวถึงการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนาเป็นสิ่งที่ถูกสร้างโดยประเทศมหาอำนาจตะวันตกภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในเวลาอันรวดเร็ว การพัฒนามิได้หยุดนิ่งตายตัว แต่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด กล่าวคือในการพัฒนากระแสหลักมีอิทธิพลอย่างมาก เช่นทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้นของรอสโดว์ ได้เสนอว่าการเจริญเติบโตจะดำเนินตามขั้นตอนเริ่มจากสังคมโบราณ หรือสังคมดั้งเดิม สู่ขั้นเตรียมการเพื่อทะยานขึ้น ขั้นทะยานขึ้น ขั้นเร่งรัดการขยายตัว และขั้นอุดมโภคา ขั้นที่สำคัญที่สุดคือขั้นทะยานขึ้น ซึ่งเป็นขั้นที่เศรษฐกิจยกระดับ หรือขยายตัวในอัตราที่สูงมาก ทฤษฎีที่ต่อเนื่องมาคือการทำให้ทันสมัยอย่างสังคมตะวันตก ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม และการพัฒนาการเมือง หรือที่เรียกกันว่า ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory) ต่อมาพบว่าการพัฒนาเพื่อให้ทันสมัยอย่างตะวันตกนั้น นำปัญหามาสู่สังคมของโลกที่สาม หรือประเทศด้อยพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในสังคมที่เพิ่มมากขึ้น ปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาความยากจนที่เพิ่มมากขึ้นในชนบท และที่สำคัญคือการทำให้ประเทศโลกที่สามต้องพึ่งพิงประเทศโลกตะวันตกในแทบจะทุกด้านมากยิ่งขึ้น ปัญหาต่าง ๆ นำไปสู่แนวคิด การพัฒนาที่เรียกรวมๆกันว่า "แนวคิดที่ต่อต้านทฤษฎีการทำให้ทันสมัย" เช่นทฤษฎีพึ่งพิง(Dependency Theory) ที่มีสาระสำคัญคือภาวะด้อยพัฒนาของกลุ่มประเทศที่ล่าหลังหรือด้อยพัฒนา เกิดจากการพยายามพัฒนาประเทศด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมตามแนวทางทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และทฤษฎีการทำให้ทันสมัยแบบทุนนิยมตะวันตก แต่ยิ่งพัฒนาประเทศกลับยิ่งยากจนลง เพราะถูกครอบงำและต้องพึ่งพาประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี และวัฒนธรรม นอกจากนั้นยังมีทฤษฎีระบบโลกและทฤษฎีว่าด้วยความด้อยพัฒนาของบรรดานักวิชาการแนวมาร์กซิสต์ใหม่ทั้งหลาย อย่างไรก็ตามเริ่มตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1980s เป็นต้นมามีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางเลือกที่น่าสนใจ ได้เพิ่มสีสันการพัฒนาในปัจจุบันเป็นอย่างมาก เช่น แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนววนเกษตร แนวการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่น / ชุมชน แนวคิดที่เรียกร้องให้สมาชิกกลับไปใกล้ชิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติเป็นต้น ซึ่งในแวดวงการ

ศึกษาการพัฒนาในปัจจุบัน การพัฒนาแบบยั่งยืนถือได้ว่าเป็นการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมที่ยิ่งใหญ่ โดดเด่น และน่าสนใจ ได้รับการกล่าวกันอย่างกว้างขวาง

อี.เอฟ.ชูมาเคอร์ (E.F. Schumacher, ๑๙๑๑-๑๙๗๗) (<http://gotoknow.org/blog/model5/175391>) อี.เอฟ.ชูมาเคอร์ เป็นชาวเยอรมันโดยกำเนิด เป็นคนแรกที่กล่าวถึง แนวคิดเรื่อง “พุทธเศรษฐศาสตร์” ในหนังสือเรื่อง Buddhist Economics ในบทที่ชื่อ Small is beautiful เมื่อปี ค.ศ. 1973 ซึ่งนับเป็นแนวคิดที่ทำทนายทฤษฎีเก่าเป็นอย่างดี ถือเป็นหนังสือที่ทำให้เขามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีโดยทั่วไปคือ Small Is Beautiful (1973) ซึ่งมีผลให้เกิดแรงบันดาลใจแก่ ขบวนการเศรษฐกิจทางเลือกร่วมสมัย เขาเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ประทับใจในคำสอนของพุทธศาสนา โดยมองว่า ความคิดทางเศรษฐกิจในปัจจุบันเน้นการเติบโตที่ไม่มีคุณภาพ ตรงกันข้ามกับระบบธรรมชาติซึ่งมีความสมดุล ปรับตัวเองได้ ชำระตัวเองได้ (self-balancing, self-adjusting, self-cleansing) ความคิดทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีในปัจจุบันไม่รู้จักขีดจำกัดใดๆ ชูมาเคอร์เรียกร้องให้ปรับวิธีคิด ปรับกระบวนการทัศน์ ให้ค้นหาทางเลือกที่แตกต่างไปจากที่เป็นอยู่วันนี้อย่างสิ้นเชิง (radical alternative) โดยเฉพาะระบบคิดใหม่ที่ให้ความสำคัญกับประชาชน (an economics as if people mattered) ชูมาเคอร์บอกว่า “ประชาชนจะเป็นตัวของตัวเองได้จริงๆ เมื่อพวกเขาอยู่เป็นกลุ่มเล็กๆ เราต้องเรียนรู้ที่จะคิดแบบเล็กๆ ในขนาดที่จัดการได้ เล็กๆ คือ ความสวยงาม (Small is Beautiful)” งานของชูมาเคอร์มีลักษณะคล้ายของคานธี ที่วิพากษ์ความคิดทันสมัยแบบตะวันตก พร้อมทั้งเสนอยุทธวิธีใหม่ในการพัฒนาที่เน้นความจำเป็นของมนุษย์ การพัฒนาชนบทและเทคโนโลยีที่เหมาะสม กระจกของชูมาเคอร์เดินตามการเน้นความสำคัญของมนุษย์มากกว่าการผลิตสิ่งของ มนุษย์จะเป็นตัวของตัวเองได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในกลุ่มที่เล็กพอที่จะรู้จักกันได้หมด การเน้นหน่วยผลิตที่มีขนาดเล็กของชูมาเคอร์เกิดจากความคิดของเขาที่เน้นเทคโนโลยีที่เหมาะสมและใช้หมู่บ้านเป็นฐานของความคิดในการพัฒนา ชูมาเคอร์ไม่ได้ต่อต้านการพัฒนา แต่ต่อต้านความพยายามในการพัฒนาที่ผิดแนวทาง ที่เน้นการผลิตสินค้าและการขยายตัวการผลิตแทนการพัฒนามนุษย์ สิ่งที่ทำทนายความรู้ความสามารถในวิชาเศรษฐศาสตร์มากที่สุดก็คือ การแก้ปัญหาความยากจนในชนบท เขาเสนอว่าเพื่อให้มีผลในทางปฏิบัติ ชั้นแรกเราจะต้องสามารถสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานให้ได้ และเพื่อขจัดความยากจนให้หมดไป จะต้องพยายามนำเอาหน่วยการสร้างงานที่มีอยู่ไปสู่อุชนบทและเมืองเล็กๆ มาทำให้เป็นประโยชน์ การพัฒนาในความหมายที่แท้จริงเท่านั้นที่จะให้หลักประกันว่าจะช่วยให้คนในชนบทในโลกที่สามารถช่วยตัวเองได้

ปลายทางวาทกรรมการพัฒนา: ตอนจบ (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง)(<http://blog.sanook.com/DesktopModules/MIH/Blog/PostComment.aspx?tabID=0&alias=tontabak&ItemID=203079&mid=630050>) ได้อธิบายเกี่ยวกับปลายทางวาทกรรมการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนาที่ผ่านมามุ่งแต่ความเจริญทางวัตถุ โดยไม่ได้สนใจสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของคนกลุ่มต่างๆ ที่มีความหลากหลาย จนทำให้เกิดปัญหาทั้ง ความยากจน ความไม่เท่าเทียมกัน ระยะห่างของคนรวยกับคนจนที่ห่างขึ้นทุกวัน ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ธรรมชาติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นปัญหาที่ทำให้ต้องกลับมาคิดกันใหม่ว่าการพัฒนาที่ผ่านมานั้นเดินไปในทิศทางที่ถูกหรือไม่ การเกิดปัญหามากมายเป็นผลให้เกิดคำถามว่าปลายทางวาทกรรมการพัฒนา จุดจบของการพัฒนาแบบเดิม และต้องคิดหาวิธีการใหม่ๆ ที่มาพัฒนาประเทศให้รอบด้าน โดยไม่ทิ้งในเรื่องของชาวบ้านและเรื่องของความหลากหลายในวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป คนอยู่กับคนได้อย่างมีความสุข ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนแคบลง คนอยู่กับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข รักษาทรัพยากรไว้ให้ลูกหลานได้มีโอกาสใช้ และคนเรารู้จักคำว่าเพียงพอกับสิ่งที่ตนมีอยู่ อยู่กับสิ่งที่มีตามวิถีของแต่ละชุมชนได้อย่างมีความสุข

สิ่งที่ควรทำในการพัฒนาก็คือ สิ่งที่ไม่มีการพัฒนากระแสหลัก และสิ่งที่ควรทำที่สุดในการพัฒนาต่อไปในอนาคตและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์มีอย่างน้อย 4 ข้อดังนี้

1. ควรให้ความสำคัญกับชุมชนย่อย มากกว่าให้ความสำคัญในระดับประเทศที่มุ่งการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกัน ดังที่กล่าวมาแล้วว่าชุมชนแต่ละชุมชนนั้นมีความแตกต่างกันหลากหลาย ดังนั้นควรให้การพัฒนาในชุมชนเป็นของชุมชนเอง พัฒนาตนเองเพื่อความเป็นอยู่ของตนเอง เพราะการพัฒนาชุมชนโดยคนในชุมชนเอง ทำให้เขารู้ว่าควรจะทำอะไรตรงจุดไหน และแก้ปัญหาได้ตรงจุดมากกว่าที่รัฐจะเข้าไปทำการวางแผนให้แต่ละชุมชนทำตามแผนของรัฐทั้งหมด

2. ควรกระจายอำนาจไปสู่ชุมชนมากกว่าที่จะรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ควรให้ชุมชนต่างๆ รู้จักปกครองตนเอง รู้จักบริหารชุมชนด้วยตนเอง เมื่อประชาชนรู้จักบริหารตนเองแล้ว ก็จักรู้จักดูแลทรัพยากรในชุมชนของตน ที่ชุมชนต้องเข้าไปใช้ประโยชน์ เช่นป่าในชุมชนที่ชาวบ้านเข้าไปหาอาหาร เป็นแหล่งที่หากิน เมื่อป่าในชุมชนมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ชาวบ้านก็ต้องช่วยกันรักษาดูแล หรือถ้าเกิดมีคนมาทำลายชาวบ้าน ก็จะเป็นคนที่จัดการเองด้วยวิธีของชาวบ้านเอง อย่างเช่นการเลิกคอบ เลิกพุดคุดด้วย นี่เป็นผลดีของการให้ชุมชนดูแลทรัพยากรด้วยตนเอง จะทำให้ชุมชนหวงแหนความเป็นชุมชน วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ พุดต่างๆ คือวิถีชีวิตของชาวบ้านยังอยู่ และพัฒนาไปในทิศทางที่ชาวบ้านกำหนดเอง โดยไม่ยึดติดกับการพัฒนากระแสหลักที่รัฐยื่นให้เพียงอย่างเดียว

3. กระจายความสุขมากกว่าการกระจายรายได้ กระจายความสุขอย่างไรก็คือรัฐเข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านให้รู้จักการพัฒนาด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ เลือกทางเลือกที่ดีที่สุดในการใช้ทรัพยากรให้น้อยที่สุดเพื่อผลประโยชน์ที่มากที่สุด และการพัฒนาการผลิตในระดับหมู่บ้านโดยการศึกษาว่าชาวบ้านมีความสามารถด้านใด ก็พยายามสนับสนุนให้มาก อย่างหมู่บ้านหนึ่งทอเสื่อด้วยมือเป็น ก็สนับสนุนให้ชาวบ้านค้นพบตัวเองและแนะนำในการทำเสื่อด้วยมือในเวลาว่างเพื่อไว้ใช้หรือเพื่อไว้ขายบ้างในกรณีที่เหลือใช้ เป็นการทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณค่าขึ้น ไม่ใช่ชาวบ้านจะต้องเข้าไปแข่งขันในตลาดอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากสำหรับชาวบ้านที่ไม่มีความสามารถด้านเครื่องจักรเลย การทำเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าตนเองไม่มีประโยชน์ เพราะไปยึดติดกับเงินตราเกินไป จนลืมว่าแต่เดิมนั้นตนเองดำเนินวิถีชีวิตกันมาอย่างไร การให้ความสำคัญกับความสามารถของชาวบ้านและให้การสนับสนุนจะทำให้ชาวบ้านมีความสุข

4. การพัฒนาการศึกษา คือการนำหลักสูตรความรู้ท้องถิ่น รวมถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น และการรู้จักรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น หลักสูตรที่เป็นวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนบรรจุลงไปหลักสูตรภายในโรงเรียน เพราะโรงเรียนเป็นสถาบันที่สำคัญในการกลมเกลียวทางความคิดของคน

บาว นาค (<http://gotoknow.org/blog/baocd12/147491?class=yuimenuitemabel>) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาว่า เป็นพลวัตมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง เปรียบประดุจกับธรรมชาติของสรรพทุกสิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การพัฒนาประเทศถ้ายังไม่รู้จักทุนทางสังคมที่มีอยู่ในประเทศแล้ว แม้จะนำกระบวนการพัฒนาจากต่างประเทศมาใช้ก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาให้เข้ากับประเทศไทยได้ นอกจากรู้จักตนเอง ค้นหาความเป็นวิถีชีวิตของตนเองว่ามีอะไรบ้างที่จะต้องพัฒนา ไม่จำเป็นจะต้องวิ่งตามกระแส หรือทำตามความทันสมัยของกระแสโลกตลอดเวลา เพียงแค่ให้รู้เท่าทันและปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมทั้งคำนึงถึงทรัพยากรที่มีอยู่ภายในประเทศ นอกจากนั้นย้อนมามองถึง “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งหรือเป็นทางเลือกของการพัฒนาประเทศที่เหมาะสมกับสังคมไทย ในอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยมีกระบวนการพัฒนาประเทศเพื่อให้แข่งขันเพื่อให้ทัดเทียมกับนานาประเทศ แต่ไม่คำนึงถึงแนวทางการพัฒนาที่เป็นของตนเอง ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายภายในประเทศ ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สังคมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งล้วนเป็น “ทุนทางสังคม” ที่เป็นรากฐานของการพัฒนาได้ มัวแต่หลงกระแสทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว ซึ่งเป็นความเจริญทันสมัยก็จริง แต่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาที่เป็นทางเลือกของสังคมไทย ที่สำคัญกระบวนการพัฒนานอกจากให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมแล้ว คุณภาพของคนก็เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนระหว่างกัน

และมีระบบการจัดการความรู้ที่สามารถถ่ายทอดแลกเปลี่ยน รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างสะดวก ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะทางสังคมซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านชุมชนเสมือนจริง โดยผ่านเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น คอมพิวเตอร์ สื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

สำนักคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(2546:2-4) ได้สรุปเรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืน(Sustainable Development) ไว้ว่าการพัฒนาแบบยั่งยืน เข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาของโลกตั้งแต่ปีพ.ศ.2515 เริ่มตั้งแต่องค์การสหประชาชาติจัดให้มีประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เรียกร้องให้ทั่วโลกได้คำนึงถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย จนเกินขีดจำกัดของทรัพยากรโลก ทำให้ทั่วโลกหันมาสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง ต่อมาสหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า Brundtland Commission การพัฒนาที่ยั่งยืนได้รับความสำคัญมากยิ่งขึ้น เมื่อสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศ บราซิล พ.ศ.2535 ผลการประชุมผู้แทนของ 178 ประเทศรวมทั้งประเทศไทยได้ร่วมลงนามรับรองแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ถือเป็นแผนแม่บทของโลกที่ประเทศสมาชิกต้องตระหนัก เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นแก่โลก การพัฒนาแบบยั่งยืนได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในปัจจุบัน การพัฒนาแบบยั่งยืนตามคำนิยามของ Brundland คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของคนรุ่นปัจจุบัน จะต้องไม่ใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง แต่ควรเป็นการใช้ทรัพยากรเชิงอนุรักษ์และพัฒนาให้เต็มศักยภาพอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องพิจารณาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความยั่งยืนของระบบนิเวศไปพร้อมๆกัน

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2541:19-20) มองว่าการพัฒนาและยุทธศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในโลกที่3 เน้นเรื่องการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติมากเกินไป จนไม่ได้นึกถึงขีดจำกัดทางนิเวศ แม้ว่าในยุคนี้จะมีการสนใจแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนกันมากขึ้น แต่แนวคิดนี้ยังคงเชื่อว่าเศรษฐกิจต้องขยายตัวต่อไป เราจึงมีรายได้มากขึ้น มีงบประมาณเพื่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น สำหรับแนวทางที่ถูกต่อน่าจะเน้นเรื่องจากการพัฒนาทางด้านคุณภาพของชีวิตมากกว่าเศรษฐกิจในทัศนะของนิเวศเศรษฐศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน (สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา) อย่างน้อยที่สุดควรมีหลักการ 3 ข้อดังต่อไปนี้

1. เน้นแนวคิดของความเหมาะสมหรือทางสายกลาง การพัฒนาควรให้ความสำคัญแก่เรื่องคุณภาพชีวิต คุณภาพของสิ่งแวดล้อม ความยั่งยืนของระบบนิเวศและความยุติธรรมทางสังคมมากกว่าเรื่องการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ตลาดเสรี และการแสวงหากำไรสูงสุด

2. ละทิ้งแนวทางการพัฒนาที่นิยมวัตถุนิยมแบบตะวันตกที่เรียบง่าย และสอดคล้องกันธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ควรแสวงหามากกว่าที่จะลุ่มหลงในวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมนิยมที่เน้นการเพิ่มวัตถุอย่างไม่สิ้นสุด

3. ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองในระดับท้องถิ่น การปลดปล่อยพัฒนาการออกจากระบบเศรษฐกิจโลกและแสวงหาระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเอง ระดับท้องถิ่น (มีขนาดเล็กและใช้เทคโนโลยีสายกลาง)จะเป็นวิธีการที่ส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างจำกัด และมีผลกระทบน้อยที่สุดต่อระบบนิเวศ

วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมโลกจะไม่อาจได้รับการแก้ไขอย่างน่าพอใจ ถ้าประเทศที่มีความเจริญทางอุตสาหกรรมของโลกตะวันตกไม่ร่วมมือด้วย นั่นคือโลกตะวันตกต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบให้มีลักษณะเหมือนการอนุรักษ์ธรรมชาติมากขึ้น กลายเป็นสังคมที่ใช้ทรัพยากรและทำงานน้อยลง

วิจิต นันทสุวรรณ (2539:77-81) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาใหม่ไว้ว่าต้องมีทั้งระบบการพึ่งตนเอง และระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน ระบบที่เกี่ยวข้องมีอยู่ 10 ระบบและสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ เรียกว่า "แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของชุมชน" หรือ "ชุมชนยั่งยืน" (Sustainable Community) ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ระบบคุณค่า เป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมหรือการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่นๆ โดยมี "คน" และ "การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน" เป็นเป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะเน้นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน (สังคมหรือชุมชน) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ (การผลิต การจัดการทรัพยากรและการเลือกใช้เทคโนโลยี) และคนกับคุณธรรม (กายและจิต) ระบบคุณค่าจึงปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆของสังคม ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน

2. ระบบการเรียนรู้ เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมภูมิปัญญาของชุมชนกับความรู้ทางสากล เชื่อมร้อยความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกัน เป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน

3. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นเกษตรกรรมที่คำนึงถึงวงจรความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ หลีกเลี่ยงเทคนิคหรือวิธีการทางการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อวิถีธรรมชาติ เช่น เกษตร

ผสมผสาน วนเกษตร สวนสมรม(ภาคใต้) ไร่ นาสวนผสม เกษตรธรรมชาติ พุทธเกษตรกรรม ฯลฯ มีเป้าหมายเพื่อการบริโภค และมีส่วนเกินเพื่อการแบ่งปันและแลกเปลี่ยน

4. ระบบทุนชุมชน เป็นระบบการสะสมทุนของชุมชน ทั้งด้านการระดม การบริหารจัดการ หลักเกณฑ์และกฎระเบียบต่างๆ มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการปัจจัยพื้นฐานของชุมชน

5. ระบบธุรกิจชุมชน เป็นการจัดการด้านตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของตนเอง เพื่อลดต้นทุนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้ ต้องนำเข้ามาจากภายนอกชุมชน และการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชน และระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค

6. ระบบอุตสาหกรรมชุมชน เป็นระบบคู่กับระบบธุรกิจ แต่มีรากฐานมาจากการพึ่งตนเองเดิม ที่ครอบครัวเป็นผู้แปรรูป เก็บผลผลิตของตนเองไว้บริโภคในระยะยาว อุตสาหกรรมชุมชนมี 3 แบบ คือ การแปรรูปผลผลิต ชุมชนผลิตผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรในท้องถิ่น และการนำวัตถุดิบจากภายนอกมาผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคและการใช้สอยในชุมชน

7. ระบบสิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต รวมถึงดิน น้ำ ป่า อากาศ การจัดการทางกายภาพของชุมชน เช่นถนนหนทาง แหล่งศูนย์กลางชุมชน เป็นต้น

8. ระบบสวัสดิการชุมชน เป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตร่วมกัน โดยชุมชนมีการดำเนินการเอง จัดตั้งเป็นกองทุนต่างๆของชุมชน มาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ บำนาญ ฯลฯ

9. ระบบการรักษาสุขภาพของชุมชน ตั้งอยู่บนฐานความรู้ด้านการแพทย์ที่เรียกรวมๆ ว่า แพทย์แผนไทย ที่ไม่ได้เน้นที่การรักษา แต่เน้นการดูแลสุขภาพ เชื่อมโยงตั้งแต่ภาวะร่างกายของคน ฤดูกาล อาหารและยาสมุนไพร เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการผลผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

10. ระบบการจัดการของชุมชน ชุมชนต้องมีการจัดการร่วม เพื่อให้อยู่ในทิศทางเดียวกัน รวมถึงการจัดการระบบทั้ง 9 ที่กล่าวมา เพื่อทำให้องค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นพัฒนาภาวะความเป็นสถาบันทางสังคม ที่สมาชิกในชุมชนพึ่งพาได้

ชุมชนหนึ่งๆ อาจไม่สามารถพัฒนาระบบทั้ง 10 ระบบขึ้นภายในชุมชนครบ แต่ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกันขึ้นมาทดแทนได้

สรุป แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนากระแสทางเลือก มีพื้นฐานของแนวทางของการพัฒนาคือการพึ่งตนเองเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน รู้จักใช้ชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสมเดินทางสายกลาง ให้ความสำคัญแก่เรื่องคุณภาพชีวิตของคน รักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ความ

ยั่งยืนของระบบนิเวศ และให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองในระดับท้องถิ่น ปลอดภัยพัฒนาการ ออกจากระบบเศรษฐกิจโลก ใช้เทคโนโลยีสายกลาง เลือกทางเลือกที่ดีที่สุดในการใช้ทรัพยากรให้น้อยที่สุดเพื่อผลประโยชน์ที่มากที่สุด โดยทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทางเลือกได้เกิดแนวคิดต่างๆ ขึ้นในปัจจุบัน เช่นแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนววนเกษตร พุทธเกษตรกรรม เป็นต้น ซึ่งกระบวนการพัฒนากระแสทางเลือกจะให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกัน และต้องมีระบบการจัดการความรู้ที่มีอยู่ให้สามารถถ่ายทอดแลกเปลี่ยน รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างสะดวกรวดเร็ว โดยเน้นความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น และการรู้จักรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

2.1.2 แนวคิดพุทธเกษตรกรรม

พระไพศาล วิสาโล (2536:172-182) ได้กล่าวไว้ว่าพุทธเกษตรกรรมประกอบไปด้วย องค์คุณ 2 ประการ คือทัศนคติและเทคนิควิธี ทั้ง 2 ประการจะต้องควบคู่ไปเสมอ หากขาดส่วนหนึ่งส่วนใดไปย่อมไม่อาจเป็นพุทธเกษตรกรรมได้ แม้เกษตรกรรมจะเห็นคุณค่าทางด้านจิตใจ แต่หากยังทำนาทำไร่โดยใช้เทคโนโลยีซึ่งทำลายสมดุลธรรมชาติ และทำให้ต้องพึ่งพิงตลาดทั้งในด้านการผลิตและบริโภคจนต้องเป็นหนี้สิน เกษตรกรรมดังกล่าวไม่อาจเรียกได้ว่าพุทธเกษตรกรรม ในทำนองเดียวกัน การทำเกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ หรือแม้แต่เกษตรธรรมชาติ หากยังมีทัศนคติแบบวัตถุนิยม หรือต้องการความร่ำรวยแต่ฝ่ายเดียว ก็ไม่อาจเรียกพุทธเกษตรกรรมได้

พุทธเกษตรกรรมเกิดขึ้นได้หากแต่ละครัวเรือนมีการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมกันจัดสรรฟื้นฟูระบบนิเวศน์ ของชุมชน เช่น แหล่งน้ำ ลำธาร ป่าไม้ ให้อยู่ในดุลยภาพ เพื่อเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนดิน การจะพัฒนาตนเองและชุมชนของตนขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเชื่อมั่นในพลังของตนเอง พลังดังกล่าวเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อชาวบ้านสามารถรวมกลุ่มกันได้อันมีชุมชนเป็นสถาบันหลัก อันยึดเหนี่ยวผู้คนเข้าด้วยกัน พุทธเกษตรกรรมย่อมมีศักยภาพที่จะทำให้ชุมชนตั้งมั่น มีโภคทรัพย์พอที่จะพัฒนาสภาพทางกายภาพให้ดีขึ้น มีเทคโนโลยีและวิทยาการที่เป็นของตนเองโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นพื้น และมีทุนมากพอที่เสริมสร้างบุคลากรให้เป็นกำลังแก่ชุมชน พัฒนาการดังกล่าวจะต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ ที่มากกว่าพุทธเกษตรกรรม เช่น ต้องมีระบบการศึกษาของท้องถิ่น มีวัฒนธรรมชุมชน ตลอดจนอุตสาหกรรมชุมชน กระนั้นก็ตามปัจจัยดังกล่าวจะมีขึ้นได้ก็จำต้องอาศัยพุทธเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน ทั้งนี้เพราะเกษตรกรรมเป็นรากฐานสำคัญของชุมชนและชนบทไทย

พุทธเกษตรกรรมกับตลาดมีความสัมพันธ์กันอยู่ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ ก่อนที่เกษตรกรรมจะเข้าไปสัมพันธ์กับตลาดในฐานะผู้ผลิต ควรที่จะสามารถพึ่งตนเองให้ได้เสียก่อน โดยมีหลักประกัน

มันคงด้านอาหาร อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของชีวิต เมื่อทำได้เช่นนั้น เกษตรกรย่อมมีความสามารถที่จะเกี่ยวข้องกับตลาดได้อย่างถูกต้อง ไม่เป็นฝ่ายถูกเอาเปรียบ และไม่ถูกบีบคั้นให้ต้องเอาเปรียบคนอื่น พุทธเกษตรกรรมเน้นให้บุคคลสามารถยังชีพได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเป็นประการสำคัญต่อเมื่อผลผลิตเหลือจึงนำไปขาย

ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีขนาดเล็ก ไม่ซับซ้อน ไม่ก่อมลภาวะ และราคาถูกอีกมากมาย ที่สอดคล้องกับหลักการพึ่งตนเองและอำนวยความสะดวกการสร้างสมดุลธรรมชาติ ซึ่งสามารถนำมาใช้ได้กับพุทธเกษตรกรรม เพื่อเสริมประสิทธิภาพการผลิตได้ เทคโนโลยีเหล่านี้มีตั้งแต่เทคโนโลยีชีวภาพที่อาศัยสมดุลธรรมชาติในการควบคุมศัตรูพืช เทคโนโลยีทางชีวเคมีที่เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดิน เทคโนโลยีทางฟิสิกส์ที่ช่วยในการชลประทานและการเก็บเกี่ยวแปรรูปผลผลิต เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2530:33-39) ได้กล่าวว่าพุทธเกษตรกรรมเป็นรูปธรรมของการปฏิบัติที่นำเอา หลักธรรม เทคโนโลยี นิเวศวิทยา เศรษฐกิจชุมชน และวัฒนธรรม มาเชื่อมความสัมพันธ์พร้อมกันไป ดังนี้

- 1.จิตใจที่มีธรรมะ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย จะกำหนดแบบแผนการผลิต และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ
- 2.แบบแผนการผลิต เป็นแบบผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ทำให้ต้องทำหลายอย่าง เป็นเกษตรกรรมผสมผสาน ซึ่งทำให้มีกินมีใช้ครบ และธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุล
- 3.ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม เกิดขึ้นเพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม และขึ้นกับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมาก และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้
- 4.การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม กับพฤติกรรมไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน จึงมีชีวิตที่สงบ มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- 5.ชีวิตชุมชน ระบบชีวิตมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว มีอาหารการกินเหลือเฟือ มีเวลาที่จะช่วยเหลือสังสรรค์กัน จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือกัน มีสถาบันครอบครัวที่มั่นคง มีการนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ทางสาธารณสุข ทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานสังคมสงเคราะห์ และเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2534:84-85) ได้กล่าวถึงพุทธเกษตรกรรมไว้ว่า พุทธเกษตรกรรมและเศรษฐศาสตร์สีเขียว มีความสอดคล้องกันคือ พุทธสามารถลดปัญหาสังคมได้ พร้อมทั้งการทำลายธรรมชาติจะลดลง และเกษตรกรรมให้คนส่วนใหญ่พึ่งตนเองได้บ้าง คนส่วนใหญ่คุ้นเคยทั้งสองสิ่งนี้ การประยุกต์และพัฒนาจะทำได้ง่ายและอาจมีประสิทธิผลในการพัฒนามากขึ้น โดยหลักการคือ การใช้จุดแข็งที่เหลืออยู่ พุทธศาสนาและเกษตรกรรมนำชาติไปสู่ทางเลือกใหม่อันถูกต้องตามระบบนิเวศ และอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ไม่ถูกทำลายลง และถูกพัฒนาขึ้นมาใหม่ได้บ้าง ทางเลือกเป็นทางเดินร่วมที่คนส่วนใหญ่ร่วมเดินได้ และสร้างสรรค์ชาติด้วยพลังมหาศาลในมือของประชาชนเอง

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2539:45-47) ได้กล่าวถึงพุทธเกษตรกรรมของ ฉลวย แก้วคง ไว้ว่า พุทธเกษตรกรรมคือการทำเกษตรที่เข้าใจชีวิตและธรรมชาติที่มีความเชื่อมโยงกัน กล่าวคือชีวิตประกอบไปด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟเช่นเดียวกับธรรมชาติ และต้องสร้างความสมดุลของธาตุทั้ง 4 อันหมายถึงการสร้างแหล่งน้ำขึ้นในไร่นา ซึ่งหลักการพุทธเกษตรกรรมของฉลวย แก้วคง มีดังนี้

1. เราเกิดมาจากพระทั้งสาม แม่ทั้งสี่ ร่างกายประกอบไปด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ มารวมกันเรียกว่ารูป ไร่นาเกษตรก็ต้องมี ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันเป็นรูปจึงจะถูกต้องตามธรรมชาติ ตามธรรมชาติ จะขาดอย่างใดไม่ได้เลย เมื่อธาตุทั้ง 4 สมบูรณ์ เราก็อยู่ได้ แม่พระธรณี แม่พระคงคา แม่พระโพสพ แม่ทั้ง 3 นี้ขาดไม่ได้ ท่านอยู่ในตัวเรา เราต้องจัดให้อยู่กันอย่างสมดุล คือเอาแม่พระธรณีเป็นพื้น ขุดสระให้แม่พระคงคาล้อมรอบเป็นฐาน เอาแม่พระโพสพไว้ตรงกลางเป็นหลัก จึงจะเป็นพื้นฐานที่ถูกต้อง

2. พุทธเกษตรกรรมต้องมีธาตุทั้งสี่สมบูรณ์ ดินที่มีการปลูกต้นไม้ลงบนดิน เรียกว่าธาตุดิน ส่วนน้ำที่อยู่ในสระแล้วมีกุ้ง หอย ปู ปลาในสระ เรียกว่าธาตุน้ำ ส่วนธาตุลมคือช่องว่างในสวนที่มีการเคลื่อนไหวพัดไปมา และแสงสว่างที่ให้ความอบอุ่นและความร้อน คือธาตุไฟ ธาตุทั้ง 4 ต้องอยู่กันอย่างสมดุล

3. เราเกิดมาจากพืชทุกชนิด ผลไม้ทุกชนิด สัตว์ทุกชนิด การที่เรากินอะไรเข้าไปเลือดเนื้อของเราก็เกิดจากสิ่งนั้น เพราะฉะนั้นเราเกิดจากสิ่งใดก็เอาสิ่งนั้นมาเลี้ยง เช่นผักทุกชนิด ผลไม้ทุกชนิด เนื้อทุกชนิด น้ำทุกชนิด เราก็จะมีของกินอยู่ตลอด อยู่รอดได้

สรุป แนวคิดพุทธเกษตรกรรม เป็นการทำการเกษตรที่เน้นการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ไม่ทำลายความสมดุลของธรรมชาติ เป็นการผลิตเพื่อให้เพียงพอกับการบริโภค เมื่อเหลือจึงนำไปขาย เป็นการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตนเองและสิ่งแวดล้อม

เดินทางสายกลาง โดยมีการนำเอาหลักธรรม เทคโนโลยี นิเวศวิทยา เศรษฐกิจชุมชน และวัฒนธรรม มาเชื่อมความสัมพันธ์ไปพร้อมกัน

2.1.3 แนวคิดการพึ่งตนเอง

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530:34) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้คือ ความหมายในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา การให้ความหมายในลักษณะกลุ่ม การพึ่งตนเองทางสังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถตอบสนองความต้องการของตนเอง (self fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริง ต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พระมหาอุทตนา ศิริวรรณ,2544:19) กล่าวถึงการพึ่งตนเองว่าเป็นความสามารถที่จะใช้ศักยภาพได้อย่างสูงสุด การใช้ทรัพยากรคน ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวในการทำประโยชน์สูงสุด ให้มีความเป็นไปในทางเศรษฐกิจ ในทางสังคมวัฒนธรรม

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (อ้างใน สมเกียรติ พิทักษ์กมลพร,2544:20) กล่าวว่า การพึ่งตนเองในความหมายทั่วไปแล้วอาจมีความโน้มเอียงไปในทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึงความสมดุลระหว่างขีดความสามารถในการผลิตกับขนาดของการบริโภค แต่ที่แท้จริงแล้วการพึ่งตนเองก็ได้เป็นเรื่องในทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว จากการสรุปบทเรียนในการพึ่งตนเองของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม กับมหาอภัย สุนทรธัญ นั้นพบว่า มีสิ่งสำคัญอยู่ด้วยกัน 3 เรื่อง คือ

1. การพึ่งตนเองต้องกลับมาอยู่ในองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา
2. การพึ่งตนเองต้องเน้นแนวการลดละการพึ่งพา ต้องมองหาทางออกที่ไม่โจมตีตัวเข้าหาระบบเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยม
3. การพึ่งตนเองควรเป็นแบบครบวงจร คือสร้างวงจรที่ตอบสนองตัวเอง เพื่อกระจายความเสี่ยงจากการผลิต และเน้นการผลิตที่บริโภคเองเป็นหลักไม่ใช่เพื่อขาย เพื่อไม่ให้ตกเป็นเบี้ยล่างของระบบตลาด

หรืออาจสรุปได้ว่า ต้องเป็นการมองวิถีการดำรงชีวิตอย่างพึ่งตนเองที่สัมพันธ์เชื่อมโยงใน
ทุกๆ ด้าน หรืออย่างเป็นระบบนั่นเอง

ฉันทนา บรรพศิริโชติ และคณะ (2546:150) ได้กล่าวถึงการพึ่งตนเองของผู้ใหญ่
วิบูลย์ เข็มเฉลิม ว่าการพึ่งตนเองเป็นสภาวะ หมายถึงความสามารถของคนที่จะช่วยเหลือตนเอง
ให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทาง
กายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นอันเป็น
ปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ การพึ่งตนเองเป็นการจัดชีวิตให้
สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสม สัมพันธ์กับคน สังคม ธรรมชาติรอบตัวเรา และนอกจากนั้นยัง
หมายถึงการมีสวัสดิการ และความมั่นคงให้กับชีวิตของตนเองในปัจจุบันจนถึงอนาคต นอกจากนี้
การพึ่งตนเอง ยังเป็นการเตรียมตัวให้พร้อม และไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่ ถ้าหากสิ่งนี้
สนับสนุนให้เรามีเวลามากพอ ที่จะไปเสริมสร้างสิ่งที่เราทำด้วยความยากลำบากให้มันง่ายขึ้น
ฉะนั้นเราจะใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างสิ่งที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง แล้วก็เป็นเรื่องที่ถูกต้อง แต่ถ้าเราใช้
เทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกจนทำให้เราพึ่งตนเองไม่ได้ ก็เป็นสิ่งไม่ถูกต้อง

อุทัย ดุลยเกษม (อ้างใน เพ็ญศิริ พันพา ,2545:30-31)ได้ให้ความหมายว่า การ
พึ่งตนเองเป็นภาวะที่มีลักษณะสัมพันธ์ (Relative) มิใช่ลักษณะสัมบูรณ์ (Absolute) ซึ่งมีความ
หมายว่า ภาวะการพึ่งตนเองนั้นก็สามารพึ่งพาผู้อื่นๆ (Dependent) และการพึ่งพาอาศัยนั้นก็ตั้ง
อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองได้ด้วย และยังให้ความหมายลักษณะที่พึ่งตนเองได้ ต้องมีการจัด
การศึกษาที่มีลักษณะกระตุ้นให้ประชาชนในสังคมมีการพัฒนาในสิ่งต่อไปนี้

1. มีจิตใจใฝ่รู้ (Inquiring mind)
2. มีความสามารถในการเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่นและมีความสามารถในการ
ปฏิเสธ หรือปรับปรุงสิ่งที่เรียนรู้จากผู้อื่นให้เหมาะสมกับความต้องการของตน
3. มีความมั่นคงในสภาพความเป็นอยู่ หรือฐานะของตนเองว่ามีความเป็นอิสระและมี
ฐานะเท่าเทียมกับสมาชิกคนอื่นๆในสังคม และมีการยกย่องผู้อื่นหรือได้รับการยกย่องยอมรับจาก
ผู้อื่น ในสิ่งที่ตนกระทำ มิใช่ยกย่องหรือยอมรับจากผู้อื่นในสิ่งที่รับมาจากการกระทำ

ประวิณ รอดเขียว(อ้างในพระมหาอุทตนา ศิริวรรณ,2544:19) แบ่งระดับการ
พึ่งตนเองเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับปัจเจกบุคคล เป็นการพึ่งตนเองที่คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จากสิ่งที่หามาได้เอง เป็นอิสระได้อย่างแท้จริง โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับผู้ใด และยังรวมหมายถึงผู้ที่สามารถร่วมมือทำงานกับผู้อื่นได้อย่างเต็มใจที่จะช่วยคนอื่น ๆ และให้คนอื่นช่วย แต่เป็นผู้ที่ไม่พึ่งพาอาศัยใคร

2. ระดับชุมชน เป็นความสามารถในการใช้ทรัพยากร และทักษะซึ่งเป็นเจ้าของร่วมกัน เพื่อสวัสดิการของตนเองและเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง มีลักษณะของการใช้ทรัพยากรจากท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรชุมชนต้องเริ่มจากทรัพยากรและความสามารถของกลุ่มมากกว่าการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก ความช่วยเหลือจากภายนอกอาจมาในรูปแบบของคำแนะนำ ความชำนาญและเงินกู้ยืม สิ่งเหล่านี้คนในชุมชนจะต้องตระหนักให้ดีกว่าจะต้องขอใช้คืนไม่ทางตรงก็ทางอ้อม โดยเฉพาะการช่วยเหลือด้านเงินทุนที่มาจากภายนอกชุมชนจะร้องขอได้ก็ต่อเมื่อท้องถิ่นได้พยายามใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาไปก่อนแล้ว

3. ระดับประเทศ เมื่อทุกคนและชุมชนในประเทศพึ่งตนเองได้ ประเทศก็สามารถพึ่งตนเองได้ ประเทศก็สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยพลเมืองในประเทศ ต้องยอมรับร่วมกันว่า วิธีทางที่จะมุ่งไปข้างหน้าต้องเกิดจากการตัดสินใจร่วมกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกัน และความพยายามร่วมกันจึงจะบรรลุอุดมการณ์การพึ่งตนเองได้ในที่สุด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างใน ภาวดี ศรีมุกดา, 2545: 15-16) กล่าวถึงการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทว่าสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยปัจจัยที่สำคัญ 5 ด้าน หรือ TERMS ซึ่งประกอบด้วย Technology, Economic, Resource, Mental and Socio-Cultural ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี (Technology Self - reliance : T) หมายถึงชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ หรือรวมถึงการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขาย หรือแม้แต่การประกอบอาชีพด้านการบริการซ่อมเครื่องจักร เทคโนโลยียังมีส่วนช่วยในการสื่อสารติดต่อกับภายนอกชุมชน ทำให้ได้รับข่าวสารที่ดี รู้จักการประชาสัมพันธ์ การบริหารโครงการ เทคโนโลยียังหมายถึงของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่น ที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งในอดีตชนบทเป็นการพึ่งพาเทคโนโลยีของตนเองในลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลานานทั้งด้านการประกอบอาชีพ เช่นการเพาะปลูกโดยใช้พืชพันธุ์ท้องถิ่นที่มีลักษณะพิเศษ ปุ๋ยธรรมชาติ ทำการเกษตรแบบผสมผสาน การดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของตนเอง ซึ่งเทคโนโลยีพื้นบ้านทั้งหลายต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับเศรษฐกิจสังคม โดยไม่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีเทคโนโลยีที่ไม่ใช้วัตถุ(non material) เช่นความรู้ ความชำนาญ ภาวะผู้นำ การจัดการ การวางแผน การให้กำลังใจ ความเมตตา การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น

2.การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Self - reliance : E) หมายถึง ชุมชนสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจได้ด้วยตนเอง โดยที่ประชาชนในชุมชนมีอาชีพเลี้ยงตนเองให้มีรายได้พอเพียง สามารถซื้ออาหารหรือปัจจัย 4 อย่างอื่นได้ และยังสามารถหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนสามารถซื้อสิ่งของ ยารักษาโรค ไปพบแพทย์เพื่อรักษาพยาบาล การรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ซื้ออุปกรณ์การศึกษาเพื่อตนเองและบุตรหลานในการศึกษาเล่าเรียน พัฒนาให้มีความเฉลียวฉลาดเพิ่มมากขึ้น การประกอบอาชีพที่อยู่ในรูปแบบความพอดี พอเพียง ไม่เน้นผลประโยชน์ที่เป็นวัตถุกำไร แต่เน้นที่การพึ่งตนเองเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขมากกว่าการแข่งขัน

3.การพึ่งตนเองในด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Self - reliance : R) หมายถึงการพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้ หมายถึง สิ่งใดที่มีอยู่ตามธรรมชาติในชุมชน หรือสามารถหาได้ เช่น ดิน น้ำ ป่า สัตว์บกและสัตว์น้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่างๆ ที่มีค่าและความสำคัญต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้น และสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ทำให้ธรรมชาติเสียความสมดุล เป็นการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานความคิดของการอยู่ร่วมกัน มองเห็นธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความพอดี รวมถึงการยึดมั่นในประเพณีที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

4.การพึ่งพาตนเองทางด้านจิตใจ (Mental Self - reliance : M) หมายถึงในชุมชนนั้นมีบุคคลที่มีจิตใจเข้มแข็งและมั่นใจว่าจะช่วยตนเอง พึ่งพาตนเองได้ และยังรู้จักพอ ไม่โลภมากเกินไป หรืออยากได้อะไรก็มั่นใจในความสามารถของตน สามารถที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ในการหาเลี้ยงชีพ หรือพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น การที่บุคคลพึ่งตนเองได้ทางจิตใจแล้วยังจะเป็นรากฐานของการพึ่งตนเองด้านอื่น เช่น สังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีอีกด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่าการพึ่งตนเองทางด้านจิตใจเป็นแนวทางการกรุณา เอื้ออารีต่อกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานของคุณธรรม

5.การพึ่งตนเองในทางสังคม วัฒนธรรม (Socio-Culture Self - reliance : S) หมายถึง การให้ความสำคัญของประเพณีภายในท้องถิ่น เป็นหลักการรักษาสืบทอดประเพณีของท้องถิ่น จะมีผลต่อการสร้างจิตสำนึกให้เกิดการรักท้องถิ่น โดยมีประเพณีเป็นสิ่งเชื่อมโยงความเป็นปึกแผ่นของสังคมในภาคชนบท ที่มีผลถึงความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและคนอื่น เป็นการสร้างความสามัคคีและส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม

อุทัย ดุลยเกษม (อ้างใน สมเกียรติ พิทักษ์กมลพร, 2544 :20-21) กล่าวว่าระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองที่เป็นปัจจัยแห่งความเข้มแข็งของชุมชน มีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. รูปแบบการผลิต ต้องเป็นการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก และสามารถกำหนดการผลิตตามสภาพของตนเอง คือเน้นการใช้ปัจจัยการผลิตในชุมชน ทั้งแรงงาน วัตถุดิบ ความรู้และเทคโนโลยีของตน และเป็นรูปแบบที่อาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ เช่น ผลิตและเก็บเกี่ยวตามฤดูกาล

2. การบริโภค ชุมชนต้องเน้นบริโภคสิ่งที่ผลิตหรือหาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น แม้จะเป็นการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่แตกต่างกันระหว่างชุมชนด้วย แต่ก็เป็นแลกเปลี่ยนสิ่งของมากกว่าการซื้อขายโดยอาศัยเงินตรา นอกจากนี้ค่านิยมจากศาสนธรรมที่สอนให้บริโภคแบบพออยู่พอกิน เน้นการให้ทานและแบ่งปัน ก็มีอิทธิพลต่อการบริโภคแบบพอเพียงชีพ

3. การสะสมและกระจายส่วนเกิน ส่วนเกินจากการบริโภคที่มีไม่มาก จะกระจายโดยเน้นไปที่การแบ่งปันที่ญาติมิตร ให้ทานหรือทำบุญตามค่านิยมทางศาสนา และการชำระเป็นภาษีค่าธรรมเนียมต่างๆแก่รัฐ ถึงแม้ว่าการกระจายส่วนเกินแบบนี้จะไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่จะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงสังคม ซึ่งเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งของสังคมได้อย่างดี

เสน่ห์ จามริก (2541:29-30) ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวชี้วัดในการพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืนของชนบท ต้องประกอบด้วย 2 มิติใหญ่ คือ

ประการแรก มิติที่มองที่กรอบความคิดเป็นตัวชี้วัด คือใช้ปัจจัยภายในชุมชน เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรภายในท้องถิ่น จึงให้ความสำคัญกับ เกษตรกรรมทางเลือก เกษตรธรรมชาติ เป็นยุทธศาสตร์ระยะยาว เพราะเป็นงานที่ครอบคลุมหลายอย่าง ซึ่งครอบคลุมการจัดการทรัพยากร และไม่แยกเรื่องสภาพแวดล้อมกับเกษตรกรเป็นคนละเรื่อง แม้แต่เรื่องป่าชุมชน

ประการที่สอง มิติของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับชุมชนภายนอก สิ่งที่สำคัญคือ ตลาดในชุมชน การสร้างเครือข่ายในเชิงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในทางเศรษฐกิจ

สรุป การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นความสามารถในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาท้องถิ่นได้ด้วยตนเองมากกว่าการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก โดยมีรูปแบบการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก ใช้ปัจจัยการผลิตในชุมชน ทั้งแรงงาน วัตถุดิบ ความรู้และเทคโนโลยี สามารถที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด มีการบริโภคสิ่งที่ผลิตหรือหาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น ส่วนเกินจากการบริโภค จะกระจายแบ่งปัน ให้ทาน หรือทำบุญตามค่านิยมทางศาสนา

2.1.4 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

บรรดักดิ์ อูวรรณโณ (อ้างใน สมศรี จินะวงษ์, 2544:45-46) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันว่า นโยบายการพัฒนาแบบไม่สมดุลนั้น มีเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นความจำเป็นเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับกลไกการตลาด บนปรัชญาแบบเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐบาลได้ปรับเปลี่ยนนโยบายมาโดยตลอด เพื่อเอื้อประโยชน์แก่ภาคธุรกิจเอกชนมากกว่าภาคประชาชน โดยการส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมและการค้าเพื่อการทดแทนการนำเข้า มาเป็นเพื่อส่งเสริมการส่งออก ด้วยการทุ่มเทงบประมาณ ทรัพยากรของภาครัฐ ตลอดจนออกกฎหมายต่างๆ เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็ละเลยภาคเกษตรกรรม จนกระทั่งมีการจัดทำแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึง ฉบับที่ 7 และจากการเลือกให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรม ช่องว่างระหว่างความแตกต่างระหว่างภาคก็มีมากขึ้น รวมถึงความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ของคนในเมืองและในชนบท ซึ่งส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ จึงจำเป็นต้องปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาเสียใหม่ จากเดิมที่เน้น "เงิน" เป็นตัวตั้ง มาเป็นเน้น "คน" เป็นตัวตั้ง โดยเริ่มในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นครั้งแรก นอกจากนี้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ทำทลายต่อการอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจและความมั่นคงของสังคมไทยในอนาคต คือ การพัฒนาคน ซึ่งหมายถึงการพัฒนาคุณภาพและสมรรถนะของคน ให้สามารถมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน สังคม และของชาติในที่สุด ดังนั้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จึงได้ปรับแนวคิดการพัฒนา จากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพราะคนเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของการพัฒนาในทุกเรื่อง โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอีกต่อไป ดังนั้นแนวความคิดหนึ่งที่เกิดขึ้นและได้จุดประกายความหวังที่เป็นไปได้แก่สังคมไทยในขณะนี้คือ พระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานในเรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียง"

อภิชัย พันธเสน (2542:2-14) ได้กล่าวถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และสรุปเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ คือ

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคง พร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงโดยลำดับต่อไป ... ”

พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อ วันที่ 18 กรกฎาคม 2517

“ ...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พอกอยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกอยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ที่มีความพอกอยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพอกอยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้ ... ”

เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา

วันพุธ ที่ 4 ธันวาคม 2517

“ การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตนเอง.... ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก ”

“ ....ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไป ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้แค่ครึ่งหนึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะมีสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้ ”

เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 4 ธันวาคม 2540

และ อภิชาติ ได้สรุปเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ 3 ลักษณะ คือ

1.เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การลดความอยากลงมาสู่ระดับที่พึ่งตนเองได้พอเพียง เป็นสิ่งเดียวกับภูมิปัญญาไทย และเป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจ เป็นทุนทาง

สังคมของประเทศซึ่งจะต้องรู้จักใช้ เป็นทิศทางที่ใช้หลักพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ นั่นคือการเน้นการพึ่งตนเอง

2. เศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบที่สำคัญสามส่วนคือ ความพอดี ความเสี่ยง และการพึ่งตนเองโดยที่องค์ประกอบทั้งหมดเกี่ยวข้องกันทั้งสามส่วน จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งมิได้ ความพอดีคือการปรับตัวตลอดเวลา ความเสี่ยงคือการสร้างภูมิคุ้มกันหรือการลดความเสี่ยง มีความปลอดภัยจากการแปรผันมากที่สุดและมีลักษณะที่ยั่งยืน ส่วนการพึ่งตนเองคือ การพยายามเพิ่มความสามารถในการควบคุมปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนต่างๆ โดยต้องอาศัยสติ ความรู้ และความเพียรแต่การพึ่งตนเอง ไม่ได้หมายความว่าไม่ได้พึ่งคนอื่น แต่ควรจะมีการพึ่งพากันในชุมชนซึ่งช่วยให้สร้างพลังและที่ต้องหลีกเลี่ยงคือการเอาเปรียบ

3. เศรษฐกิจพอเพียงคือ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดของรายได้และแนวทางในการบริหารความเสี่ยง โดยมีการกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุล ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนกับประสิทธิภาพ นั่นคือถ้าไม่พึ่งพามากนักก็สามารถลดความเสี่ยงได้มาก แต่จะเสียโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์ในแง่ของประสิทธิภาพที่ได้รับเพิ่มขึ้น การพึ่งตนเองได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถควบคุมกลไกที่ทำงานของตลาด หรือเทคโนโลยีได้มากน้อยเพียงใดและกฎกติกาที่ได้ตกลงกันได้

สรุป **ตันติเวชกุล** (2543:285-291) ได้สรุปเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไว้ว่า คำว่าพอเพียง (self-sufficiency) นั้น หมายความว่า ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอยืมคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง มีความหมายกว้างยิ่งกว่านี้ คือพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก จากพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียง มิได้จำกัดเฉพาะเกษตรกรหรือชาวไร่ชาวนาเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคน ทุกอาชีพ ทั้งที่อยู่ในเมืองและในชนบท เป็นการวางรากฐานอันมั่นคงและยั่งยืนของชีวิตเรา เศรษฐกิจพอเพียงจึงหมายถึงเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเอง (Relative Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้ ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเกษตรกรนั้นมีการปฏิบัติตามขั้นตอน "ทฤษฎีใหม่" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประมาณด้วย 3 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 การผลิตเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน ในระดับชีวิตที่ประหยัด ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น ขั้น 2 รวมกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคม และศาสนา และขั้น 3 ร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการทำธุรกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ทุกฝ่ายจะต้องได้รับประโยชน์

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2544:8) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริที่แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย มาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ว่า "เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากภายนอกได้เป็นอย่างดี"

กฤษณา วรษาสันต์ และคณะ (อ้างใน สนธยา พลศรี, 2545:225-226) กล่าวถึง พระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 70 พรรษาว่า เป้าหมายของการพัฒนา คือการมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และพร้อมจะรับความเจริญจากโลกภายนอก โดยการพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้ "พอมี พอกิน" โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ก็แลกเปลี่ยนและซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด ก่อหนี้ให้น้อยที่สุด มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนและพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย หรือมีรายจ่ายไม่เกินรายรับ

ประเวศ วะสี (อ้างใน สมเกียรติ พิทักษ์กมลพร, 2544: 25-26) เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจพึ่งตนเองนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน คือเป็นเศรษฐกิจแบบบูรณาการ คือมีความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ตัวอย่างที่เห็นกันจากประสบการณ์ของการประกอบเกษตรกรรมแบบพอเพียง ของมหาอยู่ สุนทรธัย และของ

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ซึ่งสามารถพลิกฟื้นสถานการณ์ของการเป็นหนี้สินสู่ความเป็นไท และสามารถดำรงชีวิตอย่างปกติสุขในภาวะสังคมปัจจุบัน อาจเป็นการยืนยันคำดังกล่าวข้างต้นได้เป็นอย่างดี และปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือประเทศไทยมีพื้นฐานทางเกษตรกรรม มีทรัพยากรอันเหลือเฟือต่อการผลิต ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของหลักการพึ่งตนเอง รวมทั้งมีภูมิปัญญาที่ตกทอดมาแต่โบราณในเรื่องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังนั้นโดยเมื่อมองโดยรวมแล้วจึงอาจกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง เป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจในการหาทางออกให้กับการแก้ปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่ประสบกันอยู่ในทุกวันนี้

สรุป เศรษฐกิจพอเพียงคือ ความพอประมาณ ความพอดี ไม่ทำอะไรเกินตัวในการดำเนินชีวิต มีการลดความอยากลงมาสู่ระดับที่พึ่งตนเองได้ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง และนำไปสู่การปฏิบัติที่มีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้มา ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย มีการพึ่งตนเองให้มากที่สุด อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน แม้มีผลกระทบใดๆอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

2.1.5 แนวคิดการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้

2.1.5.1 กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

การเรียนรู้ของมนุษย์สามารถเกิดขึ้นได้ตั้งแต่แรกเกิด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงชีพ โดยมีการเรียนรู้จากธรรมชาติรอบตัว หรือผู้ที่มีประสบการณ์ถ่ายทอดความรู้มาให้ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นก็ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น ประสบการณ์ก่อนได้รับความรู้ ความสามารถของตัวเราในการตีความและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นต้น

ยุทธพล พักมงคล (อ้างใน พจณี เข็มศักดิ์, 2543 :25) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงชีวิต แหล่งให้การศึกษาและความรู้มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว ในชุมชน ในวัด ในเมือง ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ที่มีมากมายและหลากหลาย เช่น ได้รับจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย เพื่อน ครู ฯลฯ การเรียนรู้เกิดทุกสถานที่ในวิถีชีวิตของคนเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ มีผลทำให้บุคคลได้สั่งสมความรู้ ทักษะ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีในเรื่องต่างๆ จนสามารถดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพตนเองได้ ตลอดจนช่วยเหลือผู้อื่นและชุมชนได้ รวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองเรียนรู้ไปสู่ผู้อื่นได้ด้วย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong learning) ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลังต่อไป ทั้งยังมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา เช่นคติความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณี ด้านการทำมาหากิน ด้านการแพทย์พื้นบ้าน ด้าน

ศิลปหัตถกรรม การละเล่น การแสดงและดนตรีพื้นบ้าน การเรียนรู้ทางสังคมจึงเป็นวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งเป็นประสบการณ์และเป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆครอบคลุมไปทุกๆเรื่อง เป็นกระบวนการที่อาศัยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นภายในกลุ่มย่อยแล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพชุมชนและวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างใน พจน์ เทียมศักดิ์,2543:26) ได้กล่าววาระบบความรู้เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนมีต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ระบบความรู้จึงสะท้อนความสัมพันธ์ทั้งหมดในชุมชน เป็นการมองอย่างองค์รวม(Holistic) เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ

คูลี เวอเนอร์ (อ้างใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์,2543:10) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่นั้นเกิดจากสภาพการณ์ 2 ประการคือ

1. จากสภาพการณ์ของสังคม(Social setting) เช่น การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากสภาพการณ์ของสังคมประจำวัน เป็นการเรียนรู้โดยบังเอิญมากกว่าตั้งใจ
2. จากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (Formal Instructional Setting) จัดลำดับของการเรียนรู้อย่างมีจุดมุ่งหมายและต่อเนื่อง

ไมฮัมหมัด อับดุลการ์เดร์ (อ้างใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์,2543:10-11) ได้กล่าววาระสภาพการณ์ที่ทำให้คนเกิดการเรียนรู้ มี 3 ลักษณะคือ

1. Natural Setting คือสภาพการณ์ทางธรรมชาติ มนุษย์เราเรียนรู้จากสภาพของธรรมชาติ เช่น การอยู่ในร่มสบายกว่าอยู่กลางแจ้งแดดกลางฝน มนุษย์จึงคิดสร้างที่กำบังเพื่อหลบแดดหลบฝน
2. Social Setting คือสภาพทางสังคม การเรียนรู้เกิดขึ้นจากสภาพทางสังคม
3. Formal Instructional Setting คือการจัดสภาพการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม

ไมฮัมหมัด อับดุลการ์เดร์ ได้สรุปถึงกระบวนการทางการศึกษามีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่ วิธีการ เนื้อหาและอุปกรณ์การศึกษาและส่วนหนึ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่กระบวนการเรียนรู้ การรับรู้ การซึม

จิตจำนง กิติกิริติ (2532:123-127) ได้กล่าวว่าการให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาขึ้นในพฤติกรรมมนุษย์ นั่นคือจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ ด้านทักษะ ได้แก่ทักษะในการคิด และทักษะในการทำและด้านทัศนคติ หรือสิ่งที่เรามีความรู้สึก

พรวิไล เลิศวิชา (อ้างใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์,2543:12) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาความสามารถ เพื่อดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ คือกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว

เอกวิทย์ ณ ถลาง (อ้างใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์,2543:9-10) ได้สรุปกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้ดังนี้

1. ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก
2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง
3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริง ได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิตและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary Tradition)
4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรมกล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม
5. ศาสนาทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีสิ่งตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชาติ
6. การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคมได้มีคณพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณี มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม

8. ครูพักลักจำ ก็เป็นวิธีการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม

ฉันทนา บรรพศิริโชติ และคณะ (2546:15-24) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองว่า การเรียนรู้จะต้องเกิดตลอดชีวิต ไม่ใช่แค่ครั้งเดียว ไม่ใช่เพียงแค่การอบรมแล้วจบ การอบรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้นี้จะทำให้คนค้นพบพลัง เป็นฐานพลังที่เกิดขึ้นมาจากข้างใน ซึ่งทุกคนมีแต่ไม่เคยเอามาใช้ การเรียนรู้เราจะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากสิ่งแรกที่เราเริ่มต้นลงมือทำทันที และไม่หยุดเรียนรู้จึงจะนำชีวิตเข้าสู่วิถีการพึ่งตนเอง ต้องเข้าใจกับสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่ของชีวิตเราและชุมชนของเรา นั่นคือ การเรียนรู้ตนเอง การเรียนรู้ปัญหา และการเรียนรู้ทรัพยากร

พจนี เทียมศักดิ์ (2543:34-38) ได้กล่าวว่าการเรียนรู้เป็นภูมิปัญญาที่มีการสั่งสมระบบการคิด ระบบความรู้ ระบบคุณค่าและมีการสืบทอดออกไปได้หลายวิธี ได้แก่

1. การกระจายความรู้ภายในกลุ่มเครือญาติ
2. จากการบอกเล่าแบบปากต่อปากจากคนในหมู่บ้านเดียวกัน
3. การรวมกลุ่มจับกลุ่มพูดคุย
4. การแสดงผลการปฏิบัติงานที่ประสบความสำเร็จมา
5. การอ่านเอกสารที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร
6. การถ่ายทอดจากศรัทธา ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตธรรมเนียม ในแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

สรุป กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เพื่อการดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ โดยมีรากฐานการเรียนรู้อยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น การเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองจะเกิดตลอดชีวิต โดยต้องเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้ปัญหาและเรียนรู้ทรัพยากร

2.1.5.2 กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างในสมศรี จินะวงษ์, 2544:82-85) ได้สรุปกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนไว้ 6 แนวคิด ดังนี้

1. มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงและสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ การเรียนรู้ นอกจากจะสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง แล้วยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และความปิติแก่ผู้เรียนอีกด้วย

2. การปฏิรูปการศึกษา ควรมุ่งแก้ปัญหาความทุกข์ยากของคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยการกระจายการเรียนรู้ออกจาก สถานศึกษา ไปสู่ชุมชน หรือการคืนการศึกษาให้ชุมชน เพื่อให้การเรียนรู้ตอบสนองความต้องการของชุมชน ทำให้เกิดการสะสม " องค์ความรู้" ในท้องถิ่น ช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนและสถานศึกษา ทำให้มีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน

3. บุคคลและชุมชนมีความหลากหลาย ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ การนำรูปแบบการเรียนรู้ ที่ประสบความสำเร็จจากชุมชนหนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่ง หรือการวางแผนจากส่วนกลาง แล้วนำไปให้คนในชุมชนท้องถิ่นปฏิบัติจึงมักประสบความล้มเหลว นอกจากนี้ปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนยังเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงต้องพัฒนา รูปแบบการเรียนรู้ ในแต่ละชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

4. เป้าหมายของการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน คือเพื่อสร้าง " ปัญญา" ให้คนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัวและชุมชนได้อย่างบูรณาการ หรือเพื่อเสริมสร้างพลังให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้มากขึ้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ และการฝึกฝนตนเองในทุกด้านของชีวิต รวมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเชื่อมต่อประสบการณ์ระหว่างบุคคลและชุมชนโดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้

5. การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีคุณภาพ จำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือร่วมใจ หรือการผนึกกำลัง จากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เช่น นักวิชาการ สื่อมวลชน นักธุรกิจ สถาบันการศึกษา องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย

6. การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลาย ๆ ประการพร้อมกัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลุกฝังคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ (วิธีคิดและวิธีทำงาน) ได้ปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้แนวทางวิธีการและแผนงานการแก้ปัญหา เกิดการสะสมความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่ ชุมชนมีโอกาสเรียนรู้และจัดการร่วมกัน สิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู

ยศ สันตสมบัติ (อ้างใน มาริสสา โกเศยะโยธิน, 2546 :11) ได้สรุปเรื่องการเรียนรู้เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เศรษฐกิจชุมชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ว่าจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ อย่างน้อย 4 ประการด้วยกัน คือ

1. ชุมชนเรียนรู้ หมายความว่าคนต้องเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยเน้นการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นเป็นหลัก ชุมชนจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง โดยสืบ ทอดภูมิปัญญาเดิมและปรับปรุงประยุกต์เข้ากับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการ ของยุคสมัยได้อย่างแท้จริง หากเป็นชุมชนชนบทที่ทำการผลิตในภาคเกษตร นโยบายสำคัญของการ เป็นชุมชนการเรียนรู้ย่อมหมายความว่าชุมชนดังกล่าวมีการปรับปรุง คัดเลือกและพัฒนาสาย พันธุ์พืชอย่างต่อเนื่อง สามารถควบคุมระบบการผลิตและสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกได้อย่าง รู้เท่าทัน

2. ชุมชนจะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรที่ดีและมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีทรัพยากร ในระดับที่ยังคงใช้ประโยชน์ได้ มีสำนึกของความเป็นชุมชน มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถ จัดการความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งภายนอกและภายในชุมชน ชุมชนยังต้องมีความสามารถในการ วางกฎเกณฑ์เพื่อจัดระเบียบของชุมชนและจัดการความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการสร้าง เครือข่ายระหว่างชุมชนต่างๆ ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น ใช้ป่าผืนเดียวกันหรือใช้น้ำสายเดียวกัน เป็นต้น มีการสร้างเครือข่ายพหุภาคี โดยเน้นความร่วมมือระหว่างชุมชน นักวิชาการ องค์กร พัฒนาเอกชน เพื่อสร้างขึ้นเป็นประชาคมในระดับต่าง ๆ ซึ่งทำงานสูจุดมุ่งหมายในการสร้างสังคม ร่วมกัน

3. ชุมชนต้องมีศักยภาพในการผลิต ชุมชนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งใน ฐานทรัพยากรของตนเองว่า มีจุดแข็งอยู่ตรงไหน ชุมชนมีศักยภาพในการผลิตอะไร ใช้อะไร ขาย อะไรได้อย่างยั่งยืน ศักยภาพในการผลิตยังหมายรวมถึง การเรียนรู้ที่จะเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต ด้วย การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ การส่งเสริมบทบาทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือรูปแบบของการ สร้างรายได้อื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้และจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ศักยภาพใน การผลิตยังหมายถึงการที่ชุมชนจะต้องมีทุน ซึ่งมาจากการริเริ่มของชาวบ้านเอง มีการพัฒนา ระบบการบริหารการผลิต เช่น การทำบัญชี การพัฒนาระบบตลาด มีความรู้เรื่องตลาด ร้านค้า ชุมชนไปจนถึงการส่งออก ตามแต่ระดับการพัฒนาและศักยภาพของแต่ละชุมชนเป็นสำคัญ

4. ชุมชนจะต้องมีศักยภาพในการกำหนดและจัดการชีวิตของตน นั้นหมายความว่า ชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี ปราศจากการแทรกแซงและครอบงำจากภายนอก มีความ เป็นตัวของตัวเอง มีความเคารพในจารีตประเพณี ระบบคุณค่าและรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตน

2.1.5.3 ปัจจัยของการเรียนรู้

เกศินี จุฑาวิจิตร (อ้างใน สมศรี จินะวงษ์, 2544: 88-89) ได้กล่าวถึงการที่จะพัฒนาให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ อันนำไปสู่การพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น ต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนหรือสังคม ดังนี้

1. ระบบวัฒนธรรม อาจจะมีมองได้ทั้งในแง่รูปธรรมและนามธรรม รูปธรรมได้แก่ การแสดงประจำท้องถิ่น เพลงพื้นบ้าน กิจกรรมหรือพิธีกรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ประเพณีต่างๆ ที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน การงานอาชีพ ฯลฯ ส่วนในแง่นามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ คติชาวบ้าน เป็นต้น

2. ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่น ได้แก่ พระ ครู แพทย์ ผู้นำความคิดเห็น ประชาชนชาวบ้าน บุคคลเหล่านี้ล้วนมีศักยภาพในการนำชุมชนหรือท้องถิ่นไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาตามความคาดหวัง

3. ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรในท้องถิ่น ได้แก่ แหล่งธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ ป่าไม้ ภูเขา ทะเล ฯลฯ ตลอดจนหน่วยงานของรัฐ ธุรกิจเอกชน และสถาบันการศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น ทรัพยากรเหล่านี้นับได้ว่าเป็นชุมชนทรัพยากรทางปัญญาและชุมชนทรัพยากรทางเศรษฐกิจให้กับท้องถิ่นได้

4. เครือข่ายการสื่อสาร หมายถึงระบบการสื่อสารภายในชุมชนหรือภายในท้องถิ่น เช่น ชาวบ้านส่วนใหญ่วิธีรับรู้ข่าวสารภายนอกจากแหล่งสารใด จากสื่อมวลชน หรือจากการพูดคุยกัน ในแต่ละวันชาวบ้านจากกลุ่มคุยกันเวลาใด สถานที่ใด ใครคือผู้นำความคิดเห็น ใครคือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ สื่ออะไรบ้างที่มีอยู่แล้วในชุมชน เป็นต้น

ตามนัยแห่งพุทธธรรม จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้คือ ธาตุรู้ที่เกิดจากผัสสะทั้งหลาย คือรูปกับนาม เมื่อรู้ได้ความรู้นั้นก็จะพัฒนาไปโดยการฝึกปฏิบัติจนรู้แจ้งชัดเจนเป็นสัมมาทิฏฐิ ซึ่งจะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง คือความเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต) ถือว่าปัจจัยที่เสริมสร้างสัมมาทิฏฐิ มีปัจจัยของการเรียนรู้อยู่ 2 ปัจจัยหลัก คือปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกได้แก่ ปัจจัยทางสังคม อาจเรียกง่ายๆว่า **วิธีการแห่งศรัทธา** ปัจจัยภายในได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคล อาจเรียกง่ายๆว่า **วิธีการแห่งปัญญา** สำหรับคนเริ่มแรก ศรัทธาที่ถูกต้องจะช่วยให้ได้ดีที่สุด คือต้องมีปัญญาช่วยตรวจตรา ถ้าปฏิบัติได้ดี ศรัทธาจะช่วยให้มีทิศทาง จุดเน้น และมีเรี่ยวแรงในการแสวงปัญญา และโดยที่สังคมไทยในอดีตมีวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีศาสนาพุทธเป็นฐานที่ก่อให้เกิดความเชื่อ ค่านิยม และโลกธรรมที่เป็นแบบวัฒนธรรมพุทธ ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านจึงมีสถาบันของศาสนาอยู่ในวิถีชีวิตด้วย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำแห่งศรัทธา สำหรับในสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตแล้วนั้น แต่ชีวิตของคนในชนบทก็ยังคงมีความผูกพันอยู่กับสถาบันศาสนาอย่างมาก ในชุมชนหลายๆแห่งเรา

จะพบว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านและชุมชน ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2.2 งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับชาวโศก

Peter A. Jackson (1989)(อ้างในกิตติกร สุนทรานุรักษ์ , 2543: 5-8) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาแบบในเมืองไทย เพื่อต้องการวิเคราะห์สังคมการเมืองของพุทธศาสนาในไทย สำหรับกรณีของพระโพธิรักษ์และสันติอโศกนั้น Jackson เห็นว่าเป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแนวการปฏิบัติขั้นพื้นฐาน และการจัดองค์กรที่ไม่สอดคล้องประสานกันระหว่างชนชั้นกลาง ผู้ต้องการปฏิรูปศาสนาและรูปแบบเดิมๆของศาสนาที่ถูกควบคุมอยู่โดยคณะสงฆ์เป็นลำดับขั้น ดังนั้นจึงได้เสนอทางเลือกจัดตั้งนิกายที่สามอย่างไม่เป็นทางการภายใต้คณะสงฆ์ไทยขึ้น นอกจากนี้ยังเห็นว่าพระโพธิรักษ์ได้รับอิทธิพลอย่างชัดเจนจากท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งเป็นผู้นำในการปฏิรูปศาสนาในยุคก่อนหน้าด้วย แต่พระโพธิรักษ์ก็ไม่เห็นด้วยกับพุทธทาสภิกขุอยู่หลายประการ ดังจะเห็นได้จากการที่มีการวิจารณ์พุทธทาสภิกขุว่า ไม่ได้มีการเสนอเอาความคิดลงไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลจริงได้ด้วย สำหรับกลุ่มผู้สนับสนุนพระโพธิรักษ์ค่อนข้างจะได้รับความสนใจจากชนชั้นกลางขนาดเล็ก ซึ่งประกอบด้วยพ่อค้า นักธุรกิจขนาดเล็ก นอกจากนี้ Jackson ยังพบว่าในขบวนการปฏิรูปทางศาสนาพุทธของไทยมีการยึดถือคำสอนเกี่ยวกับการทำงาน โดยมีแรงดลใจทางศาสนากับการบำเพ็ญเพียรในโลกนี้ ได้มองปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า เป็นเพราะผู้ประกอบการชนชั้นกลางนั้นต้องการความสมเหตุสมผลและการยอมรับในการสะสมทุนและความมั่งคั่ง ซึ่งจากคำสอนข้างต้นจะทำให้พวกเขามีเหตุผลรองรับ สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องสละการบริโภคในปัจจุบันเพื่อสะสมทุนในกิจการต่อไปได้ โดยในกรณีของสันติอโศก Jackson ได้ยกตัวอย่าง พลตรีจำลอง ซึ่งมีวิถีชีวิตที่บริโภคน้อย บำเพ็ญเพียร ว่าเป็นการนำไปสู่พื้นฐานศีลธรรมทางศาสนา สำหรับการประหยัด อดออม ซึ่งชนชั้นกลางสามารถนำไปใช้เพื่อการสะสมทุนต่อไปในอนาคตได้

สมบัติ จันทรวงศ์ (2529)ศึกษาเรื่อง โครงการชุมชนปฐมอโศก: การศึกษาพุทธยูโทเปีย(1) เป็นการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนปฐมอโศก จากการศึกษาพบว่า ชาวอโศกเป็นสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ มีการปฏิรูปศาสนาและสังคม โดยการสร้างพุทธยูโทเปีย (พุทธศาสนาในอุดมคติ) ของชาวอโศก ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนาขึ้นเป็นครั้งแรกในสังคมไทย โดย

อาศัยหลักการทางสังคมเป็นแกนสำคัญของวัฒนธรรมในสังคมใหม่ ซึ่งมีผู้นำชาวอโศกคือพระโพธิรักษ์ ซึ่งชาวอโศกมีหลักการสำคัญคือ การพัฒนาตนให้เป็นอริยชนตามแนวพุทธธรรม และมีหลักจริยธรรมของชาวอโศกที่เรียกว่า ระบบบุญนิยม เป็นการปฏิบัติที่เน้นในเรื่อง การให้ การเสียสละ เป็นการพัฒนาจิตใจให้ประเสริฐขึ้น โดยมีการปฏิบัติธรรมควบคู่กับการดำเนินชีวิต เช่น การไม่รับประทานเนื้อสัตว์ การไม่ใช้จ่ายเงิน(มีกองทุนมูลนิธิธรรมสันติสำหรับจัดการเรื่องเงิน) การอยู่อย่างสมถะเรียบง่าย ทั้งเรื่องอาหาร อยู่อาศัย เสื้อผ้า การแต่งกาย เป็นต้น

นภดล ขวัญชนะภักดี (2530) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดพระธรรมกายและพุทธสถานสันตืออโศก ในการเผยแผ่ศาสนาในหมู่บ้านเยาวชน ในสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งได้ศึกษาชาวอโศกในแง่ของการเผยแผ่ศาสนาในหมู่บ้านเยาวชน โดยให้ความสำคัญกับวิธีการเผยแผ่ และผลจากการที่เยาวชนได้รับจากการที่เข้ามายังพุทธสถานสันตืออโศก พบว่าชาวอโศกมีการใช้สื่อจำนวนมาก โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ แต่การสื่อที่มีบทบาทสำคัญ คือการสื่อผ่านพฤติกรรมของชาวอโศก โดยผ่านกิจกรรมภายในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนซึ่งเป็นเยาวชนกลุ่มใหญ่ของชุมชนสันตืออโศก เมื่อเยาวชนเข้ามาปฏิบัติธรรม สามารถทำให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาให้เกิดประโยชน์มากขึ้น ซึ่งกล้าเผชิญปัญหาและสามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้

สุนทรี จินธรรม (2531) ได้ศึกษาเรื่อง องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน ในการศึกษาได้ใช้ชุมชนปฐมอโศกเป็นกรณีศึกษา พบว่า ชุมชนปฐมอโศกส่วนใหญ่มีค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรม และค่านิยมทางสิ่งแวดล้อมในระดับที่สูง ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบด้านประชากร สังคม กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่า อายุ ภูมิฐานะเดิม อาชีพ การศึกษา และการถือศีล มีพฤติกรรมสัมพันธ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในทางบวก และองค์ประกอบด้านค่านิยมทางสังคมวัฒนธรรม ค่านิยมทางสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กันในทางบวก อย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับสูง แต่องค์ประกอบด้านเพศ สถานภาพสมรส จำนวนปีที่ปฏิบัติธรรม และแรงจูงใจที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ธัญญา สนิทวงศ์ ณ ออยุธยา (2536) ศึกษาเรื่อง โครงสร้างอำนาจชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนชาวอโศก โดยทำการศึกษาตามรูปแบบโครงสร้างอำนาจของชุมชนแบบสังคมมวลชน หรือ Popular Rule Model ซึ่งเน้นการอยู่ร่วมกันในชุมชนที่ยึดโยงกันด้วย วัฒนธรรม ประเพณีที่ดั้งเดิม มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ มีสำนึกกับการเป็นเจ้าของ

ชุมชน และเห็นความสำคัญของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน พบว่าการปกครองในสังคมอโศก แยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายฆราวาส มีการจัดโครงสร้างภายในสังคมอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกัน ทั้งฝ่ายศาสนา ฝ่ายการปกครอง ฝ่ายการพาณิชย์ ฝ่ายการศึกษา และฝ่ายนันทนาการ ชาวอโศกมีลักษณะสังคมมวลชนสูง โดยมีความแตกต่างกันในบางกลุ่ม เช่น กลุ่มเกษตรกรและรับจ้างมีความเป็นเจ้าของชุมชนน้อยที่สุด กลุ่มปฏิบัติธรรมมาเป็นเวลาต่ำกว่า 5 ปี มีสำนึกของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนน้อยที่สุด

ภัทรพร สิริกาญจน (2540) ศึกษาเรื่อง สำนักสันตอโศก : ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย โดยได้ศึกษาชาวอโศกในภาพรวม ทั้งจากนักบวช ฆราวาสและประชาชนที่อยู่ใกล้เคียง โดยใช้แบบสอบถาม พบว่าการดำเนินชีวิตของชาวอโศกจะยึดมั่นถือคำสอนของสมณะโพธิรักษ์และยกย่องให้สมณะโพธิรักษ์เป็นผู้นำของชาวอโศกที่โดดเด่นเพียงผู้เดียวเท่านั้น เหตุผลที่คนส่วนใหญ่เข้ามาเป็นชาวอโศก ก็เพราะศรัทธาในการปฏิบัติของชาวอโศกและความศรัทธาในตัวสมณะโพธิรักษ์ ส่วนชุมชนภายนอกที่อยู่ใกล้เคียงชุมชนชาวอโศกส่วนใหญ่ก็พอใจและไม่รังเกียจชาวอโศก นอกจากนี้หลักคำสอนและกิจกรรมต่างๆของชาวอโศก เช่น กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านประเพณี วัฒนธรรมและด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ นั้น มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและมีการดำเนินไปพร้อมๆกัน

จรัสเรือง ศิริวัฒน์รักษ์ (2542) ศึกษาเรื่องการพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาในเชิงพุทธ โดยศึกษาชุมชนศิระชะอโศกในแง่การบริหารจัดการแนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเองกับการพัฒนาในแนวคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งพบว่าคำสอนของพุทธศาสนาของชุมชนมีความสอดคล้องและเป็นไปเพื่อการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ไม่ว่าจะเป็นคำสอนในเรื่องศีล หลักอริยมรรคองค์แปด และหลักการบริหารธรรม 7 ที่เน้นการลดละ ประหยัด กินน้อยใช้น้อย ขยันทำงานให้มาก การใช้ชีวิตให้มีคุณค่า การพึ่งตนเองเป็นแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการของชุมชนศิระชะอโศกซึ่งทำให้ชุมชนสามารถผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค เพื่อใช้เองภายในชุมชนจนสามารถขยายการผลิตได้นำออกจำหน่ายสู่ภายนอกชุมชน ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชน

สมหมาย สาตทรัพย์ (2542) ศึกษาเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวพุทธ:ศึกษากรณีชุมชนศิระชะอโศก อ.กันทรลักษณ์ จ.ศรีสะเกษ ได้ศึกษาในด้านเศรษฐกิจพบว่าชุมชนมีระดับความเข้มแข็งชุมชนอยู่ในระดับที่สูงโดยมีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจชุมชน การศึกษาเรียนรู้ ศาสนาวัฒนธรรม นั้นมีความเข้มแข็งอยู่ในระดับสูงและปัจจัยด้านศาสนาวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่มีความเข้มแข็งมากที่สุด เพราะมีความศรัทธาทางพุทธ

ศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาการก่อกำเนิดของชุมชนอย่าง มีนัยสำคัญ และทั้ง 3 ปัจจัยมีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับที่สูง

อัจฉริย์ ทองคำเจริญ (2542) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการทำกิจกรรมธรรมชาติเพื่อการ พึ่งตนเองของกลุ่มสันติอโศก พบว่าชุมชนศรัทธาอโศกมีการทำกิจกรรมในด้านการปลูกพืช ผักและ สมุนไพรเพียงอย่างเดียว ไม่มีการเลี้ยงสัตว์ในชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับหลักศาสนา การทำสิ ทธิกรรมจะเน้นกิจกรรมธรรมชาติ ปลูกพืชหมุนเวียนไม่มีการใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ใช้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ย ชีวภาพในการทำกิจกรรม นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีการพึ่งตนเองในระดับสูงเนื่องจากการที่ ชุมชนนำหลักคำสอนศาสนามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

กิตติกร สนุทรานรักษ์ (2543) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง โดยศึกษา ชุมชนศรัทธาอโศก พบว่าการตีความหลักคำสอนทางพุทธศาสนาของสมณะโพธิรักษ์ได้ก่อให้เกิด แนวคิดระบบบุญนิยม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของชาวอโศกในด้านต่างๆ ระบบ เศรษฐกิจของชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มุ่งตอบสนองความ ต้องการภายในชุมชนเป็นหลัก และระดับการทำธุรกิจชุมชนซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของการบริจาคและรูปแบบอื่นๆ และพบว่าชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้เนื่องจาก ชุมชนมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็ง มีปัจจัยในการดำรงชีวิต อย่างเพียงพอ และการมีอิสระในการทำงานและการจัดการกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

สมเกียรติ พิทักษ์กมลพร (2544) ศึกษาศักยภาพในการพึ่งตนเองเชิงเศรษฐกิจของ ชุมชนปฐมอโศก ต.พระประโทน อ.เมือง จ.นครปฐม พบว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนเกิดขึ้นภายใต้ เงื่อนไขของการก่อตั้งชุมชนตามแนวคิดทางศาสนา คือหลักบุญนิยม โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริม ศักยภาพของการพึ่งตนเองที่สำคัญ คือ เงื่อนไขและปัจจัยเฉพาะตัวของชุมชน ได้แก่ แนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ทางศาสนา และการมีเครือข่ายของชาวอโศกเชื่อมโยงกันอยู่ ศักยภาพการพึ่งตนเองในเชิงเศรษฐกิจของชุมชน ใช้เกณฑ์ในการพิจารณา 2 เกณฑ์คือ เกณฑ์ทาง การเงินและเกณฑ์สัดส่วนการพึ่งตนเองของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ พบว่าในแง่การเงิน ชุมชน สามารถพึ่งตนเองทางการเงินได้ เพราะมีระบบหมุนเวียนเงินที่ดี ส่วนการพึ่งตนเองของกิจกรรม ทางเศรษฐกิจ จัดว่าชุมชนพึ่งตนเองได้น้อยเพราะมีการใช้วัตถุดิบจากภายนอกชุมชน แต่ใน มุมมองของชุมชนเองเห็นว่าชุมชนนั้นพึ่งตนเองได้ เพราะแหล่งวัตถุดิบภายนอกส่วนใหญ่จะได้จาก เครือข่ายชาวอโศก ไม่ถือเป็นภายนอกสำหรับชุมชน

เพ็ญศิริ พันพา (2545) ได้ศึกษาเรื่อง ระบบบุญนิยม: การพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ศึกษาเฉพาะกรณี สาธารณโภคีศรีระอโคก ชุมชนศรีระอโคก จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนศรีระอโคกมีพุทธศาสนาเป็นปัจจัยหลักที่เชื่อมโยงระหว่างการนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านกับเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการผลิตอย่างเหมาะสม โดยใช้ทุนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน มาบริหารจัดการเป็นฐานปัจจัยการผลิต เน้นการเกิดประโยชน์สูงสุดภายใต้หลักการ “บุญนิยม” ที่ให้ความสำคัญกับการเสียสละแรงงาน โดยไม่รับค่าตอบแทนที่เป็นตัวเงิน หรือชื่อเสียง แต่จะได้รับบุญเป็นการตอบแทน มีการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย การบริโภคอย่างพอดี เป็นหลักการที่นำไปสู่การเกิดผลผลิตส่วนเกินและการสะสมทุน ทำให้กองทุนเติบโตและนำมาจัดเป็นสวัสดิการที่ครอบคลุมต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตให้แก่สมาชิก

ณัฐกนก เจนสุขสถิตไพศาล (2546) ได้ศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาของชุมชนปฐมอโคกกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาวินัยพุทธและระบบบุญนิยมของชุมชนปฐมอโคกเป็นแนวทางการพัฒนาเชิงพุทธที่สามารถนำชุมชนปฐมอโคกสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในด้านต่าง ๆ คือ

1. ด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวัง รอบคอบ ใช้ให้พอเพียงต่อความต้องการไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป มีการรักษาซ่อมแซมทรัพยากรลดการใช้สารเคมีและสารพิษต่าง ๆ มีการทำกิจกรรมไร้สารพิษโดยใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพแทน
2. ด้านสังคม ภายในชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดี ปราศจากปัญหาอาชญากรรม ปัญหา ยาเสพติดปัญหามลพิษ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน
3. ด้านปัจเจกบุคคล สมาชิกชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี คือมีร่างกายที่แข็งแรง ได้รับปัจจัยพื้นฐานเพียงพอในการดำรงชีวิต มีรายได้เพียงพอกับการยังชีพ และมีสุขภาพจิตที่ดี
4. ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนสามารถผลิตเครื่องอุปโภค บริโภคได้เพียงพอกับความต้องการของสมาชิกในชุมชน โดยมีกระบวนการผลิตที่เหมาะสม ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และมีการพึ่งพาชุมชนภายนอกน้อยมาก

รินธรรม อโคกตระกูล (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโคก โดยได้ศึกษาที่ราชธานีอโคก พบว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีสัมมาสิกขาลัยวังชีวิตเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ สาระการเรียนรู้ประกอบด้วยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติของพฤติกรรม การงานอาชีพ และความรู้ศาสตร์ต่างๆ ที่เหมาะสมแก่สภาพชุมชน บริบทการเรียนรู้ประกอบด้วย ความต้องการเปลี่ยนแปลงของ

นิสิต ความสัมพันธ์ระหว่างครูและนิสิต การปฏิบัติงานเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง การขยายและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลง และความสัมพันธ์ต่อเนื่องระหว่างครูและนิสิต การตรวจสอบผลเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ครู และนิสิต หลังจากจบการศึกษาแล้ว มีการติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง โดยรูปแบบการจัดการศึกษา มีองค์ประกอบ 8 ประการ คือ หลักการ เป้าหมาย ผู้นำการเปลี่ยนแปลง กลุ่มเป้าหมาย สารการเรียนรู้ บริบทการเรียนรู้ การตรวจสอบผล และการติดตามพัฒนาต่อเนื่อง ในการใช้รูปแบบนี้อบรมเกษตรกรในชุมชน ปรากฏว่าเกษตรกรเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้จริง

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2547) ได้ศึกษาเรื่องการพึ่งตนเอง :กรณีชุมชนศิระชะอโคก โดยมี การปรับปรุงแก้ไขจากบทความเดิมของผู้เขียนเรื่อง“พุทธยุโทเปีย:กรณีชุมชนศิระชะอโคก” โดยชาวชุมชนศิระชะอโคกมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ค่อนข้างมีแบบแผนตามที่กำหนดไว้ มีการอยู่ร่วมกันโดยใช้แนวคิดสาธารณโภคี ซึ่งสมาชิกชุมชนสมัครใจเข้ามาทำงานร่วมกัน ผลผลิตก็นำมารวมกันเป็นส่วนกลาง สามารถมากินใช้ร่วมกันได้ มีการครอบครองสิ่งของส่วนตัวน้อย เสียสละทรัพย์สินส่วนตัวเข้าส่วนกลาง ชุมชนมีลักษณะการพึ่งตนเองทั้งชุมชน ชุมชนมีสวัสดิการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค การศึกษาและการเดินทาง ชุมชนมีอุดมการณ์บุญนิยม เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป็นอริยบุคคล โดยการฝึกฝนขัดเกลาตนเอง ในเรื่องของศีล ซึ่งนำไปสู่ทานหรือการให้ เมื่อชุมชนมีชีวิตแบบพออยู่พอกินแล้วและมีเหลือกินเหลือใช้ จึงมีการดำเนินธุรกิจชุมชน เป็นการผลิตและแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยเป็นธุรกิจที่ไม่คิดกำไรเกินควร มีหลักการที่สำคัญคือ การขาดทุน คือกำไร

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

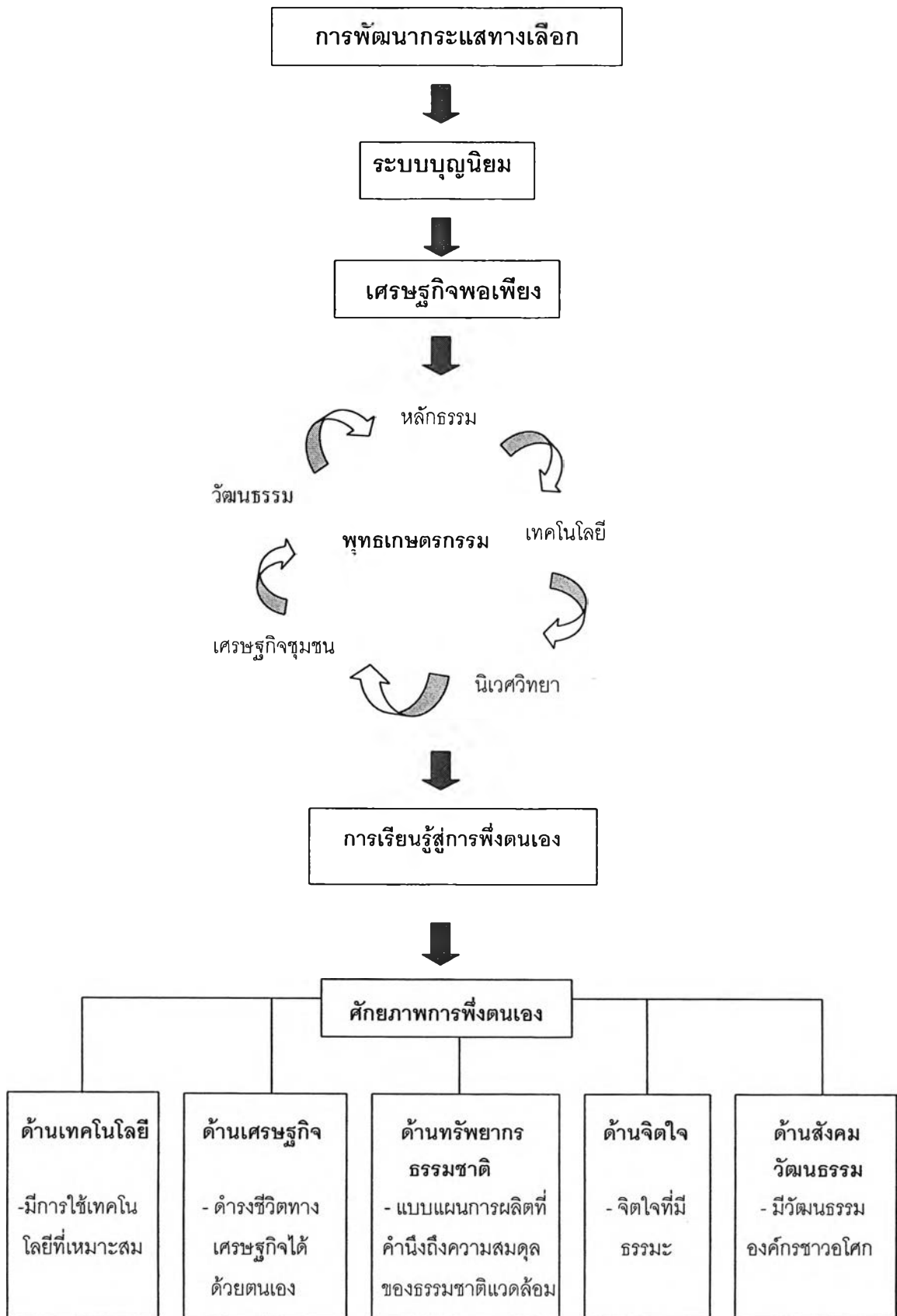
เทียบ เหล่าสุวรรณ (2541) ศึกษาเรื่อง การศึกษาลักษณะองค์ประกอบของการจัดการธุรกิจขององค์กรชุมชนในชนบท ที่สามารถพึ่งตนเองได้ในทางธุรกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรทำนางแมว จำกัด ต.ทำนางแมว อ.เวียงน้อย จ.ขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่าสหกรณ์มีการพัฒนามาจากกลุ่มชาวบ้านผู้เลี้ยงสัตว์ได้ริเริ่มกันเอง โดยมีครูเป็นที่ปรึกษาใช้กลุ่มเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้แนวคิด เศรษฐกิจ 3 ขา คือ ทุน การผลิต การตลาด หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แนวคิดเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง มีลักษณะองค์ประกอบของการจัดการในหลายๆด้าน คือ ด้านเงินทุน เป็นการระดมทุนจากภายในองค์กรเป็นหลัก โดยการตัดสินใจร่วมกันของทุกฝ่าย ด้านการผลิตและแปรรูป มีการส่งเสริมและวางแผนให้สมาชิกผลิตเพื่อขายควบคู่กับการผลิตเพื่อยังชีพที่พึ่งตนเองได้ ด้านตลาด มีการนำสินค้าที่แปรรูปสำเร็จแล้ว

ออกจำหน่าย และการจัดหาสินค้ามาจำหน่ายและให้บริการ มีการพัฒนาตลาดให้ขยายออกไป โดยยึดตลาดท้องถิ่นเป็นหลัก การจัดการธุรกิจเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง โดยการสรุปทเรียนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ผสมผสานกับการจัดการสมัยใหม่ ที่กระทำผ่านขั้นตอนการจัดการคือ การวางแผน การดำเนินการตามแผน และการควบคุมตรวจสอบ

เสาวภา เตชากิมณฑ์ (2544) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง:กรณีศึกษา ชุมชนศิรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าการพัฒนาชุมชนได้ใช้หลักการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง เกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีความพยายามพึ่งตนเองและปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นตัวช่วยให้มีการพึ่งตนเองนั้นประสบผลสำเร็จ เช่น ลักษณะภูมิศาสตร์ ความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ การมีวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหล่อหลอมให้สังคมเข้มแข็ง ในด้านการบริหารจัดการของชุมชน เกิดจากการทำงานของหน่วยย่อยต่างๆ เนื่องด้วยชุมชนศิรีวงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย และวิถีการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ในชุมชนสามารถผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค นำไปแปรรูปเป็นสินค้าอุตสาหกรรม มีศักยภาพในการใช้ระบบเทคโนโลยีผนวกกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เกิดเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองขึ้น

ศิริกุล ดำรงมณี (2546) ได้ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกับวิถีชีวิตแบบพุทธ โดยได้ศึกษาวิเคราะห์คำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ว่ามีทัศนะทางเศรษฐศาสตร์อย่างไร โดยเปรียบเทียบกับเศรษฐกิจพอเพียง จากการศึกษาพบว่า หลักคำสอน“ทางสายกลาง”ของพุทธศาสนาเป็นแนว ทางที่สอดคล้องกับความพอดีและพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้แนวคิดทางเศรษฐกิจของทั้งสองระบบ ยังนำไปสู่การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาต่างๆ ของสังคมได้ โดยเป็นการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหาก่อนที่จะเกิด ด้วยการให้ความเข้าใจต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง โดยต้องเริ่มที่จิตใจหรือสัมมาทิฐีก่อน จากนั้นจึงนำไปสู่การปฏิบัติโดยยืนอยู่บนหลักการของความพอ ประมาณ มีเหตุผลและพึ่งตนเองได้ อื่นๆ ทุกคนสามารถเข้าสู่แนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นเกษตรกรเท่านั้น เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเสริมส่วนที่เป็นข้อด้อยของเศรษฐกิจระบบทุนนิยม โดยผ่านทางคนในระบบที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง

2.3 กรอบแนวคิด

กรอบแนวคิดข้างต้นที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้สามารถอธิบายได้ว่า ชุมชนปฐมมโศกได้มี การพัฒนาชุมชนตามกระแสทางเลือก โดยนำเอาระบบบุญนิยม ซึ่งเป็นหลักคำสอนทางพุทธ ศาสนาของสมณะโพธิรักษ์ มาเป็นฐานคิดในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ตามแนว เศรษฐกิจพอเพียง โดยได้นำเอาแนวคิดพุทธเกษตรกรรม มาใช้ในวิถีการผลิตทางการเกษตร ซึ่งวิถี การผลิตแบบพุทธเกษตรกรรม เป็นแนวปฏิบัติที่นำเอาหลักกรรม เทคโนโลยี เศรษฐกิจชุมชน นิเวศวิทยา และวัฒนธรรม มาเชื่อมโยงกัน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองจากการ ปฏิบัติจริง และมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง โดยพิจารณาใน 5 ด้าน คือ

1. ด้านเทคโนโลยี คือ ชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ในการทำเกษตรกรรม และการแปรรูป รวมทั้งมีการนำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ในการผลิต
2. ด้านเศรษฐกิจ คือ ชุมชนมีวิถีการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจได้อย่างสมดุล และมี กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มุ่งตอบสนองของความต้องการภายในชุมชนเป็นหลัก
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ คือ ชุมชนมีแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุล ของธรรมชาติแวดล้อม
4. ด้านจิตใจ คือ สมาชิกในชุมชนได้ยึดหลักกรรมทางพุทธศาสนา มาปฏิบัติเพื่อ พัฒนาทางด้านจิตใจและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต
5. ด้านสังคม วัฒนธรรม คือ ชุมชนมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็ง มีความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน